

Alma Randen

Alma Randen syntyi Liedossa vuonna 1892 pienen torpan tyttäreksi. Vuonna 1963 päivätyssä muistelmatekstissään hän kuvaa elämäänsä vuoden 1944 loppuun saakka. Esiin nousee köyhyys ja poliittinen järjestötoiminta, johon Alma osallistui aktiivisesti. Sisällissodassa Alma toimi punaisissa huoltojoukoissa ja sai pitkän vankeustuomion. Sodan jälkeen hän avioitui aatetoverinsa kanssa, asui Laitilassa ja sai kaksi lasta. Muistelmat on viimeistelemätön kirjoitus. Tämä versio on litteroitu Alma Randenin omaa tekstiä seuraten ja kunnioittaen. Yksityisten henkilöiden suojan vuoksi joitain nimiä on poistettu aineistosta, mutta teksti on luettavissa kokonaisuudessaan arkistossa. Arkistoaineisto löytyy SKS:n arkistosta (SKS KIA Aulikki Oksasen arkisto). Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

Alma Randen föddes i Lundo 1892 som dotter i ett litet torp. I sin memoartext daterad 1963 skildrar hon sitt liv fram till slutet av 1944. Här framträder fattigdomen och den politiska organisationsverksamheten som Alma aktivt deltog i. I inbördeskriget verkade Alma i de röda underhållstrupperna och dömdes till ett långt fängelsestraff. Efter kriget gifte hon sig med en meningsfrände, bodde i Letala och fick två barn. Memoarerna är en råversion av texten. Den här versionen har littererats i enlighet och med respekt för Alma Randens egen text. För att skydda privatpersoners integritet har en del namn strukits i materialet men i arkivet kan texten läsas i sin helhet. Arkivmaterialet finns i Finska litteratursällskapets arkiv (SKS KIA Aulikki Oksasen arkisto). Renskrift. CC-BY SA.

Muistelmia

Synnyin v. 1892 tammikuun 19 päivä liikatuotantona köyhän torpan ahtaisiin oloihin, poikaa oli toivottu vaan tytön räpäle jolla oli vaan siniset mustat silmät ilmesty, ja jäi elämään: oli kuulemma ollut kiltti ehkä peläten olemassaoloaan.

Äiti opetti meille ensimmäiset työväen laulut, muistan välähdyksen kesäisestä illasta jolloin istuimme ulkorappusilla äidillä oli työväen laulukirja jonka Hermannin eno oli tuonut. Äidillä oli hyvä ääni ja hän lauloi innokkaasti näitä uusia lauluja, joita me lapset opettelimme vaikka en osannutkaan vielä lukea Hermannin eno joka oli junan lämmittäjä toi myös Pietarista lentolehtisiä joita Isä ja Äiti salassa lukivat. Seitsemättä käydessäni jouduin Turkuun lapsenpiiaksi, eräänä päivänä lähdimme Karhin Akselin kanssa, hän isäänsä joka oli junailija ja minä enoani vastaan, minä eksyin ja muistan miten kaksi hienoa naista veivät minut poliisiasemalle, siellä istuin akkunan edessä kunnes Akselin äiti minut löysi,

Alma Randen: Muistelmia, 1.1.1963. SKS KIA Aulikki Oksasen arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

olivat jo alkaneet etsiskelyn. Osasin poliisille vain selittää että olen Hietalan Alma ja hoidan Tyyneä, joka on niin pieni vielä.

Neljä meitä oli siskoksia ja yksi veli. Äiti puhui että kaikkien pitäisi sentään saada kansa koulu käytettyä, (mikä ei silloin ollut pakollinen.) vaan isä joka oli koko ikänsä tehnyt raskasta työtä vastusti kouluun menoamme ”Ei kai niistä fröökinoita tehdä, ollaan tässä lujilla muutenkin, suosta pitäisi saada peltoa ja taksvärkkiä oli 2 miehen päivää viikossa oman ruuan kanssa. 10 naisen päivää ja 100 mk rahaa vuodessa, niin että isä oli oikeassa lujilla siinä oltiin sekä isä että äiti.

Hermannin eno tuli neuvottelemaan hän piti isästani paljon ja niin päätettiin että kouluun saamme mennä ehdolla ettemme jää luokalle. Wanhin siskoni kävi kaksi vuotta Turussa kunnes Pahkamäen koulu valmistui. Wuosi ja luokka käytiin ja todistuksetkin olivat oikein tyydyttäviä. Muistan kun päätin kouluni tuli osalleni taas lähteä kotiapulaiseksi Turkuun miten vaikeaa oli jättää tämä harmaa mökki mistä niin paljon pidin.

Työ Otavalla oli raskasta, oli kaksi lasta, vesi kaukana kaikki talous tehtävät ruuan laitto pyykit ym.rouva sairasti keuhkotautia joen hän ei juuri tehnyt Otava oli lämmittäjänä junassa ja vähän työläismielinen, häneltä kysyin saanko joskus laulaa, antoi hän luvan ja kun olin oikein uupunut kaikui Kansainvälinen voimakkaana, ”Maa meidän on ja olla täytyy”, oli vastalause vaikeuksilleni.

Rippikoulun kävin kotona sitten menin Kyröön Meriluodon enon perheeseen heitä oli kaksi vanhusta, lapset pikku virkailioita Antin jatkaessa kouluaan Turussa. Heillä oli hyvä kirjasto eno valitsi minulle kiinnostavia romaaneja lukeakseni, täti oli hyvin visu joten iltaisin ei ollut lupa valvoa, vaan kun he menivät nukkumaan laitoin heidän ovensa taakse huovan ettei valo näkynyt keittiöstä ja niin valvoin myöhään, öljyä laitoin lamppuun ettei huomattaisi kulumista, enkä kertaakaan joutunut kiinni vaikka monta hyvää kirjaa luin yöllä. Ei koskaan unohdu se vappu Kyrössä 1907 työväentalon silloisella tontilla kun luin runon vappu juhlassa Ilma oli kaunis ja olimme juhlan järjestäjät täynnä innostusta. Siellä jouduin myös joukkoesityksiin lauluihin näytelmiin ja runohin teimme vierailuja muuallekin Laukon lakkolaulu jota ohjasi Arvi (kaatunut punakaartissa) herätti aina huomiota yleisössä. Palkkaa minulla oli 7 markkaa kuukaudessa tästä yritin antaa kotiin niin paljon kuin mahdollista.

Waihdoin työpaikkaa ja niin kallistui myös palkka joten Leppäkoskella ollessa sain jo 20mk kuukaudessa se oli parhaita sen aikuisista palkoista.

Siellä oli myös ensimmäinen pieni lakko. Wappuna isäntä käski meidät palveliat turpeita leivittämään pellolle. sanoin ettemme aijo vappuna tehdä töitä paremmin kuin joulunakaan, isäntä suuttui, että sosialisti on villinnyt koko sakin. ”Ei sinun kanssasi viitsi väitellä mene ostamaan simaa niin juodaan sakissa vapun kunniaksi” Pyhää pidettiin ja sima juotiin ja

illalla menimme vappujuhliille Sikilän TY talolle. Waan naapuritalojen työntekiät harmittelivat vapun päivä työstään. Tämä tapahtui 1912.

Aika kului, vanhemmat siskoni joutui naimisiin ja niin minä menin kotiin työntekiäksi, nyt olin vapaampi ottamaan osaa järjestö elämään, työväen talo oli kotini lähellä niin oli kaikki hyvin. Keväällä 1917 alkoi lakko 8 tunnin työpäivän puolesta. Kun neuvottelu kokous pidettiin oli TY talo täynnä työntekijöitä, laitettiin lippu äänestys lakon puolesta tai vastaan, kun äänestyksen tulos laskettiin oli vain 1 ei ääni siis lakkoa vastaa, niin yksimielisesti lakko alkoi. Saatiin myös 8 tunnin työpäivä, siis voitto.

Syksyllä Nautelan pehtoori kiitti työväkeä että työt oli suoritettu ”oikein kurssilla ja nopeasti.

Syksyllä alkoi myös mitä erilaisempia huhuja että vilja viedään pohjoiseen lahtarit jo siellä liikehtivät värvättiin miehiä muka palokuntaan ja poliiseiksi helsinkiin. Tehtaita suljettiin tuli työttömyyttä, leipä laitettiin kortille paljon kävi Turusta maaseudulle etsimässä työtä ja leipää, mieliala työläisten keskuudessa katkeroitui. Kellä oli rahaa sai kyllä ruokaa vaan eipä sitä työttömillä ollut Silloin tapahtui että leipäkaupan akkunat lyötiin rikki jos huomattiin että trokaus oli käynnissä. Kun voita ei jaettu vaikka valiossa tiedettiin sitä olevan ryntäsi väkijoukko valion varastoon rikkoen voi tynnörit ja naiset ottivat voita astioihinsa ja helmioihinsa minkä ehti, mitta kärsimyksen alkoi olla täynnä.

Turkuun oli jo punakaarti perustettu ja valmistelu oli meidänkin paikkakunnalla käynnissä. Lauantai iltana oli hauskat tanssit TY talolla. Pyhä aamulla menin siivoamaan (Tämä siivoojan toimi oli sivu työtäni) kun sain siivottua ja tulet räiskyivät uuneissa iloisena, menin ulos, kokousväkeä odotellen Waan mitäpä näinkään. Wenäläinen ratsuväki sieltä tulee mäkeä ylös punaiset liput liehuen, minut valtasi outo onnen tunne mitä en ole koskaan kokenut. Wallankumous on alkanut, nyt laitetaan Toivosen vanhuksille uusi mökki missä on oikea lattia ja ikkunat oli ensimmäinen ajatukseni. Waan haaveet sikseen. Tervehdys oli sydämellinen. Laitoin vesi kattilan tulelle selitin Lehtimäelle, tulkille että menen hakemaan kotoa teetä pullaa ja sokeria. Nopeasti oli siisti tee pöytä valmiina tarjoiluun. Oikea proletaari ja kevyt taputus olalle, sain kiitokseksi. Wäkeä ei ollut paljoakaan vielä saapunut kun he jo lähti Waan tunne minkä he jättivät ei ottanut lähteäkseen. Ihmiset olivat innostuneita, vaan minulle jäi kaipaus, niin paljon paljon olisi ollut kysyttävää.

Kaiun työväen talolle oli järjestetty 2 viikkoa kestävä luento- ja kirjan pito kurssit. Siskon mies Mäkilän Kalle veljeni Kosti ja minä päätimme myös mennä kursseille, vaikka matkaa olikin yli 10 kilometriä. kurssit oli iltasin joten yöllä tulimme kotiin jalkasin, ei silloin tunnettu autoja, hyvin vähän pyöriäkin.

Luennoitsiana oli Aino Lehtokoski ja Saaristo joka myös opetti ameriiklaista eli monivaiheista kirjan pitoa. Saaristo kertoi sen ajan tilanteesta jota me kuuntelijat jännittyneinä kuuntelimme, laulu kuului myös ohjelmaan minusta tekivät ne lukkarin.

Lauantai iltana oli kurssien päättäjaiset ja pyhänä suuri kansalaiskokous, joten me kauempaa tulleet päätimme olla yötä Kaiun talolla.

Hyvin puhui Saaristo nytkin päättäjaisissä, minussa herätti huomiota hänen puheessaan kun hän sanoi ”Woidaanko välttää taistelut jolloin joudutaan kulkemaan yli ruumiskasojen.” Ohjelman loputtua alkoi tanssit joihin oli innostunut. Saaristoa pyysin että hän jäisi kanssamme yöksi kertomaan enemmän tulevista suunnitelmista. Hän lupasi jäädä ”mitäpä sillä onko se Saaristo vai Haavisto sanoi hän nauraen vilkaisten toveriini.

Tanssien päätyttyä menimme kokous huoneeseen ei nukkumaan vaan kuuntelemaan ja keskustelemaan. Saaristo kertoi Wenäjän vallankumouksesta Polseviikeista jotka olivat voittaneet, mensheviikit petturit, Anarkistit, opportunistit, kaikki hän selitti niin selvästi että jokaisen piti ymmärtää oikea tie. Hän kertoi myös tulevasta taistelusta mikä ehkä on edessä. Paljon hän selitti, vasta aamu yöllä lähti yö kortteeriinsa ollakseen huomenna kokouksessa. Hän ikäänkuin oikaisi tulevassa taistelussa, silloin päätin yrittää kulkea Polsheviikien tietä.

1917 Suomen ensimmäisestä itsenäisyysjuhlasta muistan vain kun punainen lippu oli poistettu ja suomen lippu vedetty tangoon nuorisoseuran talolle, jossa juhlat oli. Woimakkaana siellä Kansainvälinen laulettiin.

1918 Punakaarti alkoi harjoitella TY talolla voimistelu liikkein aseita ei vielä ollut. Pääliköksi valittiin Koskinen. Eräänä iltana kun talolla oli tanssit tuli sinne myös Koskinen. Ihmettelin kuinka hän jo ikämies ja perheellinen oli tansseihin tullut. Hän käski minun tulla lavalle sinne oli takaovesta tullut muutamia miehiä. Koskinen selitti että yöllä tulee asejuna tuoden kivääreitä Lietolaisillekin, juna ei pysähdy asemalle Pervon kohdalle (kotiini laidunmaa) pitäisi saada miehiä radalle vahtiin, sekä hevonen aseita kuljettamaan, miesten neuvottelun tuloksena sain velvollisuuden määrätyille miehille ilmoittaa että lähtevät radalle huomiota herättämättä. Tanssin kuten ennenkin kuin ei mitään olisi tapahtunut, hiljalleen huomasi että kaikki joille asian olin ilmoittanut oli jo lähtenyt. Isäni hevosensa kanssa Koskinen Mäkilä ym lähtivät jo aikaisemmin. Pyysin siskoani ulos käymään hänelle selitin asian, levottomina kävelimme kauan tänä kuutamona yönä kuunnellen junan tuloa tai laukauksia. Vaan hiljaista oli, mentyämme sisälle soi jo lähtömarssi. Kaikki oli myös radalla sujunut hyvin.

Alkoi todenteolla harjoitukset. Punakaartin joukko suureni oli myös perustettava ruokala mikä järjestettiin aseman lähelle pieneen huvilaan, naisten järjestäessä ruuan valmistamisen ja jakelun. Esikunta sijoitettiin aseman naisten huoneeseen, esikunnan sihteeri ehdottivat minua, ensin kieltäydyin, vaan eivät antaneet periksi niin tuli minusta esikunnan sihteeri. Asema miehet jäivät toimeensa, vaan asemapäällikkö kieltäytyi hän lähti ja tilalle tuli Turusta muistaakseni Johansson niminen mukava mies.

Kivääreitä tuli laatikoittain mitä jaettiin miehille, otin miesten nimet ja kiväärien numerot muistikirjaan oli miestä nuorta ja vanhempaa, vähemmän ja enemmän kehittyneitä vaan kukaan ei koskaan loukannut tai ivannut minua, kaikki he olivat ystävällisiä minulle.

Piti myös miehet etsimään ja vaatimaan pois lahtareille jääneitä aseita. mm. Salosen Santeri ja Hemmi (toisen siskoni mies) toivat joukon pikkuaseita joita olivat takavarikoineet. TY talolle tuotiin myös vankeja itsekkäitä ylpeitä miehiä, heille omaiset saivat tuoda tarpeeksi ruokaa joten heillä ei ollut mitään hätää, kunnes pääsivät vapaaksi. Hyvin punakaartti vankejaan kohteli, sen voin todistaa.

Tuli käsky rintamalle pohjoisessa oli alkanut taistelut. Vapaehtoinen nuorempi joukko lähti, niiden joukossa meidän perheestä Niilo (kasvatti veljeni) Kosti ja Hemmi. Jännittyneinä varroimme kirjettä rintamalta, ja jos kellä tuli, kärsi hän sen lukemaan myös minulle rintamalla olevien omaisille, olimme kuin yhtä suurta perhettä.

Maaliskuun 12 päivä tuli miehet lomalle se olisi ollut juhlaa, heidän oli suurempana joukkona pian lähdettävä takaisin. Tampere alkoi olla vaarassa.

Aloimme neuoa miehille käsivarsi nauhoja punaiset nauhat kirjaimin LPK. (Liedon Punakaartti)

Muistan illan, olimme kaikki kotona. Hemmi heilutteli tyttöään 2v. Helyllä oli hauskaa isän nostaessa hänet ylös. ”Hyväilen sinua ehkä viimeisen kerran” sanoi hän liikuttuneena, (niin olikin) kyöneleet tulivat meidän muidenkin silmiin, vaikka yritimmekin olla reippaita.

Aamulla oli punakaartti kokoontunut asemelle, joukossa oli jo vanhempiakin miehiä, päällikkönä toimi Käyrän poikakodin johtajan veli, nimeä en muista. Pyhdyn lida toi nauhat jotka kiinnitimme miesten käsivarsiin lidan mies oli myös lähtijöiden joukossa. Alakuloinen tunnelma yritettiin salata minkä voitiin.

Kiinnitin Santerin tuon humun käsivarteen nauhan, hän tarttui käteeni piti sanoa jotakin vaan lähtikin juoksemaan laulaen reippaan laulun. (Ei hänkään enää tullut takaisin)

Juna saapui, miehet sijoittautuivat vaunuihin. Liinat ja lakit heiluivat hyvästiksi. Tulkaa voittajana takaisin huusimme, junan lähtiessä liikkeelle. Vanhempia miehiä ja milliisejä jäi pitämään järjestystä, mikä kaikesta huolimatta säilyi hyvin. Lahtarit oli häipynyt paikkakunnalta omille teilleen.

Yhä jouduin kirjoittamaan takavarikko määräyksiä, niissä oli Koskisen allekirjoitus ja punakaarttin leima. Eräänä päivänä tuli herrastuomari Alinikula pyytämään matkustus lupaa Turkuun minkä hän saikin, hän kysyi onko teillä todella tarkoitus maksaa kuittien mukaan. Selitin että joukkomme menneisyys on rehellistä, ei se nytkään aijo epärehellinen olla vaikka tilanne on tähän pakottanut. Hän sanoi ymmärtävänsä.

Eräänä iltana kotiin mennessä tuli vastaan hevosen rattailla ollen neljä miestä, en kiinnittänyt heihin enempää huomiota, vaikka se olikin vähän erikoista. Aamulla kun menin asemalle selitti Koskinen että kaksi urkkiaa oli tuotu vankina ja yöllä pääsneet karkuun joku Sarparanta, toisen nimeä en muista. Ihmettelin että niin vain päästivät menemään. ”Niin sitä joskus täytyy” nyt huomasin hänen levottomuudestaan mitä oli tapahtunut. Mitä tämän korven raatajan oli täytynyt tehdä, en enempää kysynyt, näin että hän kärsi.

Jatkoimme vain tehtäviämme. Esikuntaan tuli eräs nuori tyttö tarjoutui ”sihteerin apulaiseksi” sanoi osaavansa ruotsia. Sanoin miehille että jos hän otetaan minä lähdän kahta ei tarvita. Tyttö lähti, huomasimme hyvin missä tarkoituksessa hän oli lähetetty. Tilanne kärjistyi. Pakolaisia alkoi jo liikehtiä itään. Meille tuli määräys olla paikoillamme kunnes viimeinen juna Turusta tulisi, siihen sijoittautuisi myös Liedon pakolaiset. Warroimme juna matkavalmiina, eräänä yönä tuli puhelin soitto ”Onko teillä suurikin joukko puolustamassa asemaa? Aaltonen vastasi puhelimeen. On täällä koko komppania ja lisää tulee turusta joten emme apua tarvitse. Näin hän vastasi siksi koska huomasit että puhelin soitto oli Paattisilta missä lahtarit valmistivat hyökkäystä asemalle estääkseen viimeisen pakolaisjunan.

Tuli tieto että tänään pakolaisjuna tulee turusta, muutamat miehistä ehdotti että mentäisiin rullavaunulla Auraan asti ja että tulisin mukaan. Olin kotona puhunut että voin ehkä mennä Pöytyälle erään metsätorppaan tuttavani luokse piiloon jos junaan ei enää onnistuisikaan pääsemään. Niin lupauduin lähtemään miesten mukana. Koskinen tuli luokseni ja sanoi ”Esikunta lähtee viimeisenä.” Tule huudettiin minulle, ja niin lähdin mitään ajattelematta, vasta matkalla huomasin miten raukkoja olimme paetessamme muita edellä. Häpesin, kovin se soimasi itsetuntoani.

Aurassa menimme junaan Loimaan asemalle tuli pysähdys, siellä oli suuri joukko naisia ja lapsia jotka piti mahtua junaan. Oli myös järjestetty ketju suojelemaan asemaa, tässä ketjussa oli myös Turun naiskomppania. Näin miten Sarkalan Martta (Lietolainen) ratsasti kauniina asemalle. tapasin myös Helströömin Lauran ”Ei usko miten pelkäsin viime yönä kun olin ketjussa” hän kertoi. He kokoontuivat marssiin ja soittokunnan soittaessa lähtivät liikkeelle kohti tuntematonta kohtaloan.

Oli ilta kun saavuimme Hämeenlinnaan, meidät ohjattiin kasarmille puurakennukseen. Joku miehistä toi puita, pian räiskyi pesässä tuli, ja niin saimme sijoittautua lattialle nukkumaan kukin parhaansa mukaan. Aamulla tultiin kysymään. Olisiko halukkaita lähtemään leipomoon työhön. Keinäsen Hulda ja minä lähdimme. Hulda otti myös tyttänsä mukaan leipomoon. Joka aamu lähdimme kello 4 aikaan ja kun suuri taikina oli leivottu minkä leipomomestari paistoi, pääsimme lähtemään kasarmille, siellä jotkut sanoivat että meidän kelpaa kun saamme hyvää ruokaa, todellisuudessa meillä oli koko ajan vain leipä siirappi ja musta kahvi. Ei kai ollut kenttäkeittönkään ruoka mitä jaettiin pihalla erikoista. Ruoka kun alkoi jo olla ahtaalla. Iltaisin kävi kasarmilla joku päälliksi itseään nimittävä mies

hakemassa morsiamensa he menivät hotelliin yöksi. Me tytöt pilkkasimme työtä päällikköä, vaan minua alkoi suututtaa kun hän tuli leipomonkin nuuskimaan. Meillä naisilla oli työ siksi raskasta ja leipä tuli oikein hyvää jota miehet kiitti, joten tuonlaisia emme kaivanneet.

Tuli tieto että H.linna on piiritetty. Pakolaiset saavat lähteä mistä tie vielä on vapaa itään päin, näin kertoi Mäkelän Eemilkin (koulutoverini) joku tuli minua tapaamaan kasarmille, hän antoi minulle valokuvansa ja sanoi että he murtavat piirityksen, ja illalla kuuluikin että taistelut oli käynnissä.

Suuri kolonna ihmisiä, hevosia kuormineen lähti liikkeelle silmin kantamattomiin jono maantiellä kulki hitaasti eteenpäin, tähän jonoon yhtyimme. Hulda hänen tyttärensä Raakkel ja minä. Raakkel pääsi Aaltosen kuormalle sinne me järjestimme myös vaate pakettimme. Vain alusvaatteet ja muutaman leivän leipomosta otimme kantolaukkuun. Näin jatkui matka kävellen, pidimme kuitenkin huolta että pysyimme oman Lietolaisen kuorman lähellä.

Erään rukoushuoneen luona pysähtyi jono, siinä osa joukoista alkoi yöpyä, lähellä oli järvi, aloimme Huldin kanssa kantaa vettä hevosille, näin sammutimme monen hevosen janon. Kolonna jatkoi matkaansa epätoivoisena eteenpäin jos yksi pysähtyi mennen rattaat rikki tai muuta vahinkoa, piti koko perässä tulevan jonon pysähtyä kunnes kuorma oli heitetty sivuun ja lapset järjestetty muiden rattaille käveliäin joukko näin lisääntyi.

Wihdoin saavuimme Oukeroisten pysäkille. Täällä alkoi jo olla todellinen sekasorto, hevosia kaatui kuormien edestä, kuulat vingui, kuin olisi joka puolelta ammuttu. Erään mäen taakse suojautui naisia ja lapsia. Kuului itkua, äidit tynnyttelivät lapsiaan, jotka peysivät ruokaa toisten etsiessä omaisiaan.

Liedon kuorma oli purettu, Neuvoin naisia ottamaan sieltä ruokaa niin kauan kuin siellä on. Silloin tuli tämä ennen mainittu päällikkö kiljuen kuka on antanut pakolaisille luvan antaa ruokaa, naiset näyttivät minua sanoen ”ei tuo itse ole ottanut palaakaan.” Mikä sinä luulet olevasi oletko edes punakaartin jäsen. pistäen käden taskuunsa tuli hän lähemmäksi. Minäkin astuin lähelle, ”Sinulle en ole tilivelvollinen, mutta sinä vastaat vielä tehtävistäsi, sen lupaan” niin päättyi kohtaus.

Jonkun ajan kuluttua tuli päällikkö takaisin pyytäen äskeistä anteeksi. Kysyen olisiko lähtiöitä sairaalaan siellä tarvittaisiin apua. Ei kukaan antanut lupaa. Huldakaan ei voinut tyttöönsä jättää. Hän olisi tullut. Sanoin etten kykene sairaanhoitajaksi vaan jos minusta jotain apua olisi niin tulen yrittämään. Otin kantolaukkuni (Vaate paketti oli jo kuormasta hävinnyt) Hän vei minut huvilaan mikä toimi sairaalana. Siellä oli haavoittuneita lattialla ja petit muutamilla, verta oli myös paljon. Oli keittiö, ruuan laittaja ja jakaja. Toisessa huoneessa toimi lääkäri ja sairaanhoitaja. Pyysin keittiöstä vettä ja tarvittavat välineet aloin oikein suursiivouksen sairashuoneessa. miehet toivat lakania ja sänkyjä

lisää joten kaikki alkoi tulla joltisenkiin kuntoon. Haavoittuneita tuotiin, kun toinen sidottuna tuotiin lääkärin huoneesta ja toinen vietiin ruumiskuormaan tämä oli vain kuin läpi kulku elämän ja kuoleman välillä. Taistelut oli ulkona. Haavoittuneena makasi Turusta kotoisin oleva kaunis tumma tukka poika. Hän rukoili, sairaanhoitaja lauloi hänelle ja muutti käärettä, suolisto oli sivulla joten hoito oli tarpeen. Wiereisellä petillä oli Yläneeltä jokin torpan poika, ”Kuolenko minä kun tuota vain niin hoidetaan” kun hän huomasi että turkulainen kuoli, rauhoittui hän, vaan pian nukkui hänkin.

Oli Hyvinkäältä monen lapsen isä, hänen oli jäänyt kuula vatsaan. ”Ei tuo lääkäri saatana ottanut sitä pois, kyllä ne kuulat kohta lahtarienkin mahaan menee”. Hän tarjosi kelloansa että olisin sen vienyt hänen pojalleen. Sanoin että elämäni on yhtä epävarma joten en voi kelloa ottaa.

Sisään tuotiin mies jonka toinen jalka oli pois, hän oli kauttaaltaan tomun peitossa. Pyyhin hän kasvonsa ja annoin vettä. ”Kuule minä lähden pian vaan kyllä me voitamme pian hän nukkuikin, minulle jäi syvä kunnioitus tätä taistelua kohtaan sen muisto ei häivy.

Täältä tuodaan Turun ratsu osaston päällikkö, kuului lääkärin huoneesta ääni.

”Jumalauta toverit ampukaa minut älkää antako näin paljon kärsiä minä pyydän ampukaa”, hän huusi.

”Ei täällä ketään tapeta” kuului lääkärin vastaus.

Tuli hiljaisuus, kaikki varroimme, vaan haavoittunutta ei tuotukaan sairaalan puolelle, niin sammui ihmis elämä nuoren ratsastajan.

Illalla lähetti lääkäri tiedon että jättäisin sairaala. Yöllä viedään haavoittuneet pois. Tuli myös eräs mies hän kertoi että taistelu on päättynyt, joukkomme ovat antautuneet, olisi parempi että lähtisin. Oli vaikea jättää sairaita yksin, menin Lehtosen torppaan pyysin tätä tyttöä seuraamaan miesten kohtaloa, hän kun tunsu kylän. Tyttö menikin retkelle, tullessaan hän kertoi että miehet vietiin Lahden asemasaliin lattialle. sieltä siirretään muualla. Tyttö oli matkallaan löytänyt sormuksen, mistä iloitsi ja minäkin olin hyvilläni hänen tiedoistaan, koska pelkäsin pahinta. Olihan jo niin kaameita juttuja valkoisista voittajista. Tampereen seuduilta.

Paluu kotiin päin.

Saksalaiset touhusivat kuin olisivat karjaa koonneet kokoon lyötiin huudettiin ja kiroiltiin. Jokaiselle kellä oli jotain kantamista tai päalistakki yllä komennettiin riviin. Minulla oli vain esiliina edessä ja villa takki yllä luulivat kai paikkakuntalaiseksi koska kukaan ei käsenyt

riviin. Tuli siihen Elsakin sulhasensa (päälikön) kanssa neuvoteltiin hetken ja niin päätimme yrittää kotiinpäin, jätimme hyvästit ja mies lähti juoksemaan omille teilleen, tavaransa he olivat jo sijoittaneet, joten Elsalla oli vain käsilaukku kannettavana. Jätin Lehtosen väelle hyvästit ja niin aloimme matkan. Huldaa ja hänen tyttöään en nähnyt, he oli komennettu riviin.

Kun olimme jonkin matkaa kulkeneet kotiin päin, poikkesimme erääseen pieneen mökkiin levähtämään, siellä vanha ukko yksin asui, hän neuvoi meille tietä ettemme kulkisi harhaan. Sisälle tuli saksalainen jostain sopertaen hän sieppasi tyhjän kahvipannun hellalta katsoen sen sisälle ja pisti pannun reppuunsa ja lähti. "Olin juuri sen tinauttanut" puheli vanhus harmistuneena.

Joukkomme lisääntyi joten meitä oli jo 8 naista, yö kortteerista ja ruuasta oli vaikeuksia, kilo ruisjauhoja oli eräs tytöistä saanut ostaa päätimme keittää yhteisen puuron saadessamme yö kortteerin. Jalat alkoivat särkeä joten kulkeminen toisilla jo alkoi olla vaikeaa. Illan lähestyessä hätäännyimme mihin mennä, ampumisen ohella oli tauluissa metsässä oleskelu kielletty. Poikkesin tiellä erääseen torppaan sielläkin oli vain vanha poika isäntänä, hän antoi luvan että saamme heillä yöpyä, annoin toisille merkin että on lupa tulla. Siellä keitimme puuron, mies haki meille maitoa, ja niin saimme levätä. Miehellä oli suojeluskunta nauha joten ei hänen asuntoaan epäilty.

Aamulla lähdimme, seuraavana iltana olimme Hollolan kirkolla, matkaa ei ollut enää lupaa jatkaa, menimme Elsan kanssa yöksi erään vanhan naisen tupaan, vanhus laittoi matton seinän viereen, nukkumisesta ei kyllä tullut mitään. Yhä uudistuvat laukaukset pitivät hereillä ja saksalaisten liikehtiminen toi levottomuutta. Minua ja Elsaa he eivät nähneet saksalaiset näkivät akkunasta vain tämän rukoilevan vanhan naisen. Kädet ristissä ojennetuna, hän yhtä jaksoisesti hoki "Hyvä Jumala 60 he eilen ampuivat kirkko aidan viereen, hyvä jumala, pelasta poikani perhe, hyvä jumala pelasta tyttäreni lapsineen, miksi he ampuivat isän, hän oli hyvä ihminen. Isä meidän joka olet taivaassa pelasta pelasta hyvä jumala.

Hän ei huomannut meidän olemassa oloamme hän vain rukoili lakkaamatta.

Aamulla tuli M:n nuori isäntä ratsunsa selässä mökille, ovesta hän huusi "Kaikki punikkien ämmät ja huorat koululle siivoamaan." Mennään mekin sanoin Elsalle ja niin lähdimme vanhuksen mukana kouluun. Mäen siivoukseen luutineen ja haravineen järjestivät joukon, minä jouduin sisäsiivoukseen paikkakuntalaisten kanssa, alkaen katon pesemisellä. Kun vein vettä ulos ajoi tämä M. ratsunsa aikoen lyödä ratsu piiskallaan "älkää lyökö alkää lyökö" huusi opettaja "hän siivoo hyvin" Lyöminen jäi. "Mistäs olet sen punaisen villatakin varastanut" tiukkasi M. minulle. Kysykää Liedon nahkurin mestarilta hän tietää" vastasin. Menin sisälle ja siivous jatkui. Illalla kun koulu tuli siivottua, lämmintä vettä oli paljon jäljellä pyysin opettajalta luvan pestä vaatteeni ja itseni, muutin alusvaatteeni ja pesin pyykin

minkä opettaja vei saunan taakse kuivumaan, saunassa varroin kun pyykki oli kuivaa toi opettaja kuuman raudan että sain silittää. Tästä ei M. tiennyt.

Seuraavana päivänä oli M:n talon siivous, siellä majaili paljon saksalaisia seurustellen talon tyttären kanssa joka oli pukeutunut parhaimpiinsa. Sanoin Elsalle joka sanoi osaavansa vähän englantia että viettelisi saksalaiset puolelleen tyttären kiusaksi, minä kyllä tekisin työtä hänen puolestaan. Kepponen onnistui, nolona ja kiukkuisena ärhenteli tytär.

Kukkolan kansakoululla on kuulustelut sanottiin, sinne kokoonnuimme, vaikka ei se koulua muistuttanut paremminkin maalaistaloa. Kuulustelut oli lujat, melkein jokainen kuulusteltava tuli itkien kuulusteluhuoneesta. Kuulustelu minunkin osaltani oli ankara kirkkoaidan viereen uhattiin, monta risti kuulustelua tehtiin, vaan en itkenyt.

Saimme matkustus luvan kotipaikkakunnalle esikuntaan heti näyttämään oli määräys.

Taas alkoi käveleminen Durenkin asemalle asti, sieltä pääsimme junaan. nyt oli sentään lupa laput taskussa.

Yöksi pääsimme eräseen torppaan emäntä laittoi lattialle vaatteita. Heidän poikansa oli myös pidätetty. Kun olimme menneet levolle koputettiin lujasti akkunaan. Onko nähty punikkeja? kysyttiin. Ei ole nähty vastasi isäntä tiukasti. Wähän ajan perästä koputettiin ovelle. Avakaa ovi että saan juoda. ”Siellä on kaivo ämpäri,” en laske yöllä ketään sisälle vastaus oli päättävä. Samassa kuului laukaus. isäntä katsoi akkunasta verhon raosta. Siellä on mies kuolleen aidan päällä. Kenen se nyt ampui. Levottomasti käveli isäntä, yhä seuraten akkunasta varovasti ulos.

Kun aamulla lähdimme ei ruumis enää ollut aidalla se oli korjattu yöllä pois.

Durenkin asemalla ostimme liput Elsa Turkuun ja minä Lietoon toisten kotimatka oli lähempänä. matkalla poikkesimme Kyröön enon luona saimme ruokaa niin jatkui matka kotia kohti.

Kuulustelut

Kun juna pysähtyi Liedon asemalle hyppäsin junasta, aloin nopeasti astella kotia kohden. Kun aukaisin oven huusi Äiti riemastuneena Alma” vaan samassa hän kalpeni ”Tuolta ne jo tulevat hakemaan” Ehdin antaa muistikirjan siskolleni, kun ovesta tuli kaksi suurta miestä Lampola ja Pelttari käskien minua mukanaan kuulusteluun Lampola vähän häpesi, että hänet muka pakotettiin hakemaan (olinhan heillä ollut työssä) saavuttuamme asemalle jättivät he minut odotushuoneeseen missä oli lahtareita, heidänkin esikuntansa oli naisten

huoneessa. Asema mies Lähteen rouva tuli luokseni puhelemaan, vaan silloin eräs lahtari sysäsi minut voimakkaasti kauas pois ”Ei sinun ole lupa ihmisten kanssa puhua” Menin suoraan naisten huoneeseen, sanoin ”Minä pyydän että minua kohdellaan ihmisenä kuten mekin kohtelimme teitä aikoinaan, vai oliko teillä valittamista? Siellä istui asemapäällikkö Stool, entinen opettajani Riikko nimismies Kaisla ym tunnettuja. Paljon minun olisi pitänyt tietää olinhan ollut esikunnan sihteeri. Tiesin vain että Koskinen oli päällikköni, ja matkastani että 60 hollolassa yhtenä päivänä ammuttiin ja tämän vanhan naisen rukouksen. Ihmettelin että miksi he niin paljon kysyvät kun kerran minut tuntevat. Tähän tuo veren himoinen A. sanoi ”Miksi kuulustella kun ei mitään tiedä kyllä minä teen selvän tuollaisesta joka ei ole ikinä työtä tehnyt vaan lakkoon kiihoittanut.” ”Uskaltaako tuollainen sanoa etten ole työtä tehnyt, olen elättänyt itseni rehellisemmin kuin yksikään teistä vastasin huutaen. Täällä ei saa huutaa sanoi nimismies ”Anteeksi jos häiritsen kuulusteluanne vaan niinkauan kuin tuollainen uskaltaa minua syyttää on minulla oikeus puolustautua. (Tämä A. oli tunnettu viinan keittäjä salametsästäjä ja paljon paljon muuta)

A. sai poistua hän meni ulos olihan hän vapaa.

Minäkin pääsin välillä odotushuoneeseen istuen oven lähellä kuulin Stoolen sanovan ”Jos me annamme tuon tytön A:lle saamme koko paikkakunnan vihan, ne tunnetaan niin kunnan ihmisiksi ”Niin minäkin luulen” vastasi nimismies, he eivät tieneet että kuulin tämän keskustelun.

Minut kutsuttiin sisälle tiedusteltiin oliko asemies Lähteellä ollut kivääri ” Ei, ei ollut en ainakaan nähnyt hänellä kivääriä sanoin, Käskettiin Lähde sisälle, ”Oliko teillä kivääriä tai muuta asetta ollessanne virassa? Oli minulla kivääri kuului Laineen alakuloinen vastaus ”Miksi valehtelitte”, tiuskattiin minulle!

Käännysin Lähteen puoleen kysyen vähän tiukasti Woitteko sanoa että minä näin teillä kiväärin. ”Et, et nähnyt se oli koko ajan piironkin takana, vain kerran ammuin makasiinin seinään, vastasi tämä hyväntahtoinen hiljainen ihminen, nyt vasta hän huomasi että oli virhe tunnustaa sen olemassa olo.

Toisena kuulustelu päivänä toi Anna siskoni minulle voileipää, hän itki. ”Ei minulla mitään hätää ole koitin lohduttaa, tutkinto eli kuulustelu oli päättynyt ja minä siirrettiin putkaan.

Täällä putkassa muistin, mitä Ytti jonka luona kokouksia ennen kuin taloa työväellä oli pidettiin. Hän oli isälleni sanonut ”Kuulkaa toverit tuo A. tulee teidät vielä pettämään, minä en sitä tule näkemään kun olen jo vanha, vaan uskokaa se on petturi.”

Äiti ja isäni olivat myös joutuneet kuulusteltaviksi. Olihan he kasvattaneet punaisen joukon ympärilleen. He olivat valveutuneita. Aina tullut työväen sanomalehti. Isäni oli edustajana 1906 Tampereen torppari kokouksessa. Puhujat olivat myös kortteeria kodissani. Siksi vihat.

A. oli uhkaillut heidänkin kuulustelussaan niin että äitini oli pyörtynyt, vaan Isäni oli sanonut ”Minun voitte ampua, vaan aatteeni ei kuole ampumalla.” Olivat tulleet vähän noloiksi, nimismies oli sanonut että hän kunnioittaa vakaumukselleen uskollista ihmistä. Sellainen kultainen oli isämme.

Siirto Turkuun Wenäjän kasarmille

Illalla tultiin minä putkasta hakemaan ja vietiin Turkuun Aurakadulle hotelliin, huoneessa ei ollut ainoatakaan huonekalua, yö tuntui ijäisyydeltä. Akkunan alla oli sotilas vahdissa häneltä kysyin kelloa, hän vastasi kohteliaasti. Aamulla ovi aukaistiin, eräs vanha herrasmies käski minun syödä eväitäni ennenkuin lähtevät viemään, hän oli hyvin surullisen näköinen tarkkaillen kuin säälien minua.

Sitten tulivat hakijat se oli toukokuun 14 päivä aamulla kun tulin venäjän kasarmille. Huoneessa oli jo paljon naisia jotka istuivat likaisten pahnojen päällä lattialla. Oli pieni pöytä ja tuoli, toisella tuolilla oli vesi- ja alla laski ämpäri. Ilma oli niin löyhkäävä että tuntui tukahduttavalta, kaikkien katseet oli nälkäiset ja kauhistuneet, ruuaksi tuotiin limpun murenia paperin sisällä ja pala ruostunutta silliä, ilta päivällä kalliokala soppaa, luontoa siinä tarvittiin kun sitä söi. Illalla ei mahduttu nukkumaan suoraksi vaan miten vaan sopi.

Täitä oli paljon vaikka joka ilta, kuin yhteisestä sopimuksesta pidimme tappajaisia. Täitä oli joka murjussa, vaan eniten niitä oli erään nuoren 16–17 v. pojan paidassa, hän veti paidan yltään näyttäen pihalla että täit syövät toisiaan, poika oli likainen avuton, sanoivat että isä ja äiti oli ammuttu. Hain ämpärin ja harjan pyykki tuvasta, pesin paidan niin monella vedellä aina harjaten välillä sai keittiöstä lysoolia ja kuumaa vettä niin sain paidan ainakin kevyemmäksi, pyysin vartioilta että poika pääsi saunaan itsensä pesemään, niin sai poika itsensä ihmisen näköiseksi.

Murjuumme tuli kerran valkopukuisia tyttöjä meitä ilahduttamaan laulullaan ja soitollaan. Tämän me vangit otimme vain ilveilyksi meille.

Eteisestä menevään huoneeseen tuotiin suuri joukko naisia U kaupungista Laitilasta ja muualta. Mäkisen Annin (hän vartoi vauvaa) ja Wanharannan Lyylin oli miehet ammuttu. Lyylin siskon Helmin mies kuoli nälkään, joten surua oli jokaisella, ja murhe omaisistaan.

Kesäkuun 6 päivä pääsimme muuttamaan kadun puolelle isompaan huoneeseen jonka saimme ensin siivoa, laitettiin jonkinlaiset petitkin. Siivotessani vein pienen pöydän ja korkkimatton palan petimme viereen (varasto huoneesta) koitimme järjestää huoneen niin kotoiseksi kuin mahdollista, ensin meitä oli huoneessa 22 pian lisääntyi joukko 40 neen.

Nukuimme Pirskasen Lyylin kanssa samalla petillä, meillä oli paljon juteltavaa iltaisin, kun kaikki alkoi hiljentyä. Yritimme myös aina jotain touhua ettei turtuisi henkisesti. Löysin pienen vihkon kannet ja venäläistä paperia tein vihon lauluja ja muistiinpanoja varten, tähän vihkoon toveritkin kirjoittelivat.

Pääsimme Lyylin kanssa keittiöön silliä paloittamaan, heti ensi päivänä alkoi vartia Nurmi että miksi olemme tänne joutuneet on oma syytämme, menetitte muutakin kuin kahleenne hän selitti, puniikit puhui liian paljon vapaudesta nyt sen menetitte. Kuuntelimme ensin hiljaa. Waan lopulta minä aloin väittelyn, selitin miksi taistelut alkoi. Keskustelumme oli asiallista vaikkakin terävää, keittiön miehet kerääntyivät ympärille kuuntelemaan, yksi keittäjästä puolusti hyvin ja sanoi että tyttö on oikeassa. Miehet pelkäsivät puolestani, sen huomasin. Waan Nurmi kohteli minua aika asiallisesti, eikä mitään kanteluja tullut.

Sillin paloittelusta saimme veren myrkytyksen käteemme, Lyyli joutui ensin lääkärille, lääkäri oli haukkunut ja puhut hävyttömyyksiä, niin että Lyyli itki sieltä tullessaan. Päätin etten mene ollenkaan lääkärille. Waan kipu ja kuume tuli niin korkeaksi että Kulovaaran rouva ja Daalberin Aino veivät minun, välillä piti pihalla levätä olin jo niin heikkona. Lääkäri ihmetteli miksi ei ennen tuotu, vaan ei haukkunut. Kauan kesti paraneminen, onneksi särky loppui.

Keittiössä oli väliin eräs ilkeä vartia (nimeä en muista) kerran jäi saaviin kalliokalan sopan jätteitä. Tarkoitukseni oli antaa soppa sille 16–17 vuotiaalle pojalle joka kulki keittiön lähellä. Tämä vartia huomasi aikeemme, hänen piti lyödä poikaa piiskallaan, pojan juostessa pakoon käskin vartian keittiöön, näytin saavissa olevan sopan, pyysin jos ei vartialle kelpaa antaa sen pojalle, ”Juu juu hänen pitää se sitten syödä ihan kaikki rehenteli vartia. Nauttisitko sitten tuon onnettoman kuolemasta kysyi, hän ei vastannut, vaan lähti menemään. Kutsuin pojan takaisin ja annoin hänelle soppa-annoksen.

Tälle vartialle teki eräs juutalaisvanki ansan, hän laittoi pöydälle kalliin kulta kellonsa, olivat kaikki nukkuvinaan kun vartia tuli murjuun. otti hän kellon lähti menemään, vanki juoksi perään huutaen ”Tuo varasti kelloni.” Kansliassa mies tarkastettiin ja kello löytyi. Wartia pidätettiin, huhu kertoo että hän olisi hirttänyt itsensä.

Juhannuksen satoi oikein rutkasti, meitä se vain huvitti, kun näimme kadulla juhliin meniöitä märkinä. Olimme saaneet muutaman sireenin kukan pöydälle meille se antoi juhlatunnelmaa.

Heinäkuun 3 päivä meidät siirrettiin taas piharakennukseen eri huoneisiin huone oli hämärä akkuna laudoitettu lähes ylös saakka, toinen akkuna oli puuvajaan päin tässä huoneessa oli 16 naista mm. ratavartia Annalan rouva.

Tuomio istuimet oli alkanut toimia. miehiä oli jo käynyt tuomiolla. Salmiskan kanssa olimme naisista ensimmäiset jotka jouduimme tuomille, Kerttulin koululla oikeus istui.

Salmisen tädin tuomio oli 3 vuotta ehdon alla. Minulle tuli 7 v. kuritushuonetta. Kun menimme takaisin murjuun itkivät tytöt kuullessaan tuomioni Annalan rouva, pitäessään minua hyvänä laittoi leipää taskuuni kaikki olivat järkyttyneitä, vaan naisvartia ärjyi ”miksi te toiset itkette kun tuo on kuin ei mitään olisi tapahtunut, paatunut kuin murhamies ainakin”

Annoin Salmisen tädille lauluvihkoni josta revin muutamia muistiin panoja pois pyysin hänen viemään sen kotiini. Olin hyvilläni että hän pääsi pois tyttöään hoitamaan kun mies ja pojat oli vankina.

Kauhukseni huomasin että putka jonne minä siirrettiin oli sanomattoman likainen pyysin vartialta että saisin sen pestä eihän siellä voi muuten olla. Vartia Siivonen antoi luvan sanoi olevansa hyvillään jos sen saan puhtaaksi. hän haki keittiöstä siivous välineet ja käski hakea vettä niin paljon kuin tarvitsen, ja niin tulikin putka koko siistiksi. Seuraavassa putkassa oli Lokalahdelta S. niminen mies hän oli talon isäntä. poikansa oli sotaväessä joka koitti hänelle järjestää tupakkaa ja muuta milloin oli mahdollisuutta. S. sanoi ampuneensa naapurin isännän joka tuli heille rähjäämään, seinä ei akkunan kohdalla ulottunut, joten jäi pieni väli mistä vois puhua vaikka emme nähneetkään toisiamme.

Posteljoonein murjusta tuli kiiltävä nappinen mies, jolle sotilas vartia teki kunniaa. Tämä vanki otti muka mittaa uuden putka rakennuksen mitoista, akkunasta joka oli rikki antoi hän minulle kaksi voileipää ja kirjan lukeakseni. akkunan kautta sain myös paljon kirjeitä joita tytöt lähettivät, sain Kulovaaran rouvalta pitkän kauniin kirjeen, näin säilyi yhteys tovereihin.

Kansliasta tuli mies joka kertoi että isäni ja äitini on siellä minun armon anomukseni tähden, hän antoi minulle anomus paperin mikä piti täyttää. Äidin ja isän kuuleminen teki minun liikuttavan vaikutuksen oli vaikea salata tunteitani. Aloin kirjoittaa anomusta, lupauduin menemään Nautelaan työhön jos pääsen vapaaksi.

Illalla istuin laverilla ja mietin, minussa kuohahti viha koko paperia kohtaan, minäkö pyytäisin armoa, joka olen kehoittanut miehiä lakkoon ja punakaarttiin, olisin nyt armon pyytäjä. Ei, tulkoon mitä hyvänsä, vaan ei armoa. Repelin paperin niin pieniksi kuin voin. ja kun aamulla tultiin paperia hakemaan, sanoin että en osaa pyytää armoa. mies pudisteli päätään lähtiessään, en tiennyt että serkkuni oli kirjoittanut kauniin anomuksen puolestani.

Kun viikko oli kulunut, tuli Vartia Sihvonen ystävällisesti sanoessaan ”vihdoinkin pääsette ulos tulkaa nyt valitsemaan itsellenne avarampi huone, teille tulee lisää tovereita, hän aukaisi useampia huoneiden ovia, kertoen että tänne tuodaan tuomittuja. Valitsin huoneista pienimmän, niin viihtyisäksi kuin nainen voi. Sain vapaasti järjestää huonetta kunnes vartia ylioppilas Soini toi Lindemannin Liisin ja Rasilan Annin tuomiolta, heillä oli 8

v tuomiota kummallakin, Anni itki minkä johdosta Soini huomautti ”On vielä vähän ihmistä jäljellä” He olivat kuuluneet Turun nais komppaniaan, vain sattumalta säästyneet komppaniasta joka ammuttiin Lahdessa.

Illalla istuimme myöhään lähellä akkunaa keskustellen. Akkunasta näkyi kauas, missä lehmät oli laitumella, näky oli kaunis ihailin luontoa en osannut nukkua, ”mä olen sit tyytyväinen” olin kai sanonut useammin, koska tytöt sitä nauroivat.

Aamulla huomasimme että hevos tallissa oli liikettä sinne oli tuotu H:linnasta vankeja jotka tulivat ulos piikki lanka aitaukseen he istuivat maahan tarkastellen paitojaan. Ihmettelimme miksi muutamat nukkuivat maahan. Kauhuksemme huomasimme että ne olivat kuolleita 8 ruumista vietiin paareilla pois vähän ajan kuluessa.

Jonkun ajan oltuamme vain sisällä, tultiin kysymään haluaisimmeko ulos työhön me nuoremmat menimme mielellämme tähän ”työsakkiin, joukkomme oli lisääntynyt tuomituista, niin vanhempaa porukkaa jäi sisälle.

Jouduimme ensin säkeistä tehtyjä patjoja täyttämään, vajaan jonka toisessa osassa teurastettiin eläimiä vain korkea aitaus erotti osat. Steenroos Wehmaalta toimi teurastajana. näimme kun hän heitti teurastus jätteitä tunkiolle olivat vankit niiden kimpussa kuin se olisi ollut jotain arvokasta. Steenroosin viedessä lihaa kanslian puolelle hän lukitsi oven, vaan pahnojen puolelle tuli eräs vanki hän katsoi silmät kiiluen lehmän kieltä joka oli jätetty pölkylle. ”Älä viivyttelä” sanoin, nopeasti hyppäsi mies alas, otti kielen poveensa kiipesi ja juoksi ulos. Teurastaja kirosi kun huomasi tapahtuman, hän tuli meiltä kysymään kuka varas oli. ”Luuletko meitä niin raukoiksi että antaisimme ilmi vaikka olisi koko ruho viety vastasimme. Hän oli itse vanki vaikka olikin pääsnyt ostamaan ja teurastamaan eläimiä. Hän kokosi itselleen leipää vankien omaisuuteen, kuulin keskustelun. ”Tämä on vihkisormukseni, en minä sentään , mitä vaimonikin sanoisi” Tämä on leipää kuten näät, tuleeko kauppa. Kauppa tuli, leivänpalaan vaihtui vankin vihkisormus. ”Et sinä raukka osaa edes hävetä sanoin Steenroosille” ”Vapaaehtoinen kauppa se oli” hän vastasi.

Pääsimme myös pihaa lakaisemaan. Juhannus kukista teimme pieniä nippuja joita aidan raosta annoimme tovereille, nämä oli heille tupakan verosta ja haluttuja.

Kerran tuli eräs sotilas, ollessamme pihalla. ”Paketti Almalle vien vajaan” hän kuiskasi. Meille syntyy neuvottelut kuka meistä menee tämän kotoani lähetetyn salaa paketin hakemaan. Ei Alma ainakaan hänen huomaa heti jos hän pelaa fuskua puheli Anni. Liisi lupautui hakemaan, kun tulee tilaisuus. Samassa tuli kaksi vartiaa, ”Ette kai lähde karkuun sil’aikaa kun menemme kahville. Emme lähde vastasin”. no te vastaatte että kaikki on koolla kun tulemme. Miesten lähdettyä meni Liisi vajaan, miehet tulivatkin heti takaisin kysyen missä on yksi työistä. ”Hän voi huonosti meni klosettiin” vastasin, samassa tuli

Liisikin, itkua tehden pidellen vatsaansa. ”Tämä on kamalaa ei täällä muuta saa kuin suuren mahan mun on niin paha olla.” (Paketti oli vähällä pudota vyötärön alta) ”Menkää sisälle” sanoi vartia. Liisi lähti kävellen vääränä murjuun. Naurua pidätellen jatkoimme työtämme. Illalla oli iloa ruuan jakelussa, sai siinä ”pusuhuuli Jussikin” (sotilas) kiitokset vaikka paketin tuomisesta olikin hyvä hinta otettu.

Rakennuksen alakerrassa oli leipomo jossa Wirtanen toimi mestarina. Työssä oli myös livari nähdessään minut hän kysyi enkö häntä enän tunne olemmehan kaukaista sukua, tule leipoon niin järjestän jotain, annoin hänelle pakettina olleen kankas pussin että saamme puuroa. Saimme Annin kanssa vietyä jauho pussin murjuun laitoimme sen Olkan petille piiloon, ja kiireesti ulos. Wartia oli touhumme huomannut ja Olka sanonut että pussi oli minun, kun olimme jo kaikki murjussa tuli vartia jauhopussin kanssa kysyen ”kenen tämä on, omistin että se on minun, hän käski Annin ja minun eteensä kysyen miten olemme jauhot saaneet onko Wirtanen antanut. Anni alkoi itkeä, minä sanoin että niitä kukaan antanut minä varastin ne säkistä ja Anni piti vaaria ettei kukaan huomannut Juu niin pidin, itkunsa lomasta, Anni nyhkytti. Olisimme laittaneet puuroa koko porukalle selitin, eivät leipomon miehet tiedä jauhoista mitään. ”Jos näin on en vie Wirtasta kansliaan ja pitääkää jauhot ei tästä sen enempiä” Aina ne on kaikille jakaneet huusi sakki riemastuneena” Illalla sekoitimme jauhot pakissa kuumennettuun veteen ja niin saimme yhteisen illallisen.

Kuolevaisuus lisääntyi nopeasti, yhä useammin vietiin ruumiskuormia, mitkä oli peitelty runsaalla kalkilla, kuin valkoisen peitteen peittämänä. Ampumisia myös tapahtui, kerran juoksi eräs vankeista huutaen ”Olka, kuule me ammutaan yöllä” pojan äiti oli portilla, vartiain kielloista huolimatta hän tuli pihalle poika juoksi itkien äitinsä kaulaan. ”Äiti äiti! et tiedä.” Tämä näky ei unohdu.

Walvoimme yöllä, pirimme vaaria mitä tapahtuu. Aamu yöllä oli pihalla miehiä, heidät asetettiin riviin, mikä vartiain saattamana lähti liikkeelle. Aamulla tuli kuorma, jossa rattailla oli saappaita ja vaatteita. Mieliä keskuudessamme oli matalalla, tiesimme ettei tämä ollut ensimmäinen kerta.

Ollessamme pihaa lakaisemassa näimme erään vankin saavan suolaa pivoonsa, kuului laukaus, ja niin vietiin mies paareilla ohitsemme.

Nälkä oli niin voimakas melkein rukoillen pyysivät miehet sillin päitä tai muuta mitä meiltä naisilta jäi. Kokosi mikä vähäkin oli ruuaksi kelpavaa, annoin heille. Murjujen ovet avattiin, horjuen kokoontui väki konkille kuuntelemaa kenttä papin saarna, ärjyen, haukkuen aina hävyttömyyksiin saakka hän meille puhui.

Hiljalleen ikään kuin yhteisestä sopimuksesta konki tyhjjeni vankit palasi takaisin murjuihinsa. Vartiat kirosivat ja uhkasivat , vaan yksikään vanki ei konkille mennyt. Niin täytyi papin lähteä kesken saarnansa pois, manaten punikkien ilkeyttä.

Kysyimme kerran eräältä vartialta, oliko ne venäläiset vankit päässeet pois, joita alussa niin paljon tuotiin, joukossa paljon naisia ja lapsia. ”Ne vietiin kaikki venäjälle hän vastasi. Taikka ei ne sinne asti päässeet. Olin laivassa kun heitä vietiin, kun päästiin keskelle suomen lahtea komennettiin meidät vartiat veneisiin, vietiin toiseen laivaan, näimme miten vankie laiva upposi, ei yksikään siellä pelastunut siitä rämästä vanhasta laivasta, kuului vain itkua ja valitusta, näin kertoi vartia, todeten huhut jota kasarmilla liikkui.

Työstä tullessamme minulle pistettiin kirje käteeni, katsoin ympärilleni, en tiedä kuka sen antoi, kirje oli kotoa salateitse lähetetty. Illalla luin kirjeen jossa kerrottiin että veljeni Kosti ja Niilo olivat päässeet ehdonlaiseen vapauteen kotiin. Niilo oli tuonut myös Heleniuksen Kallen meille, Kallella kun ei ollut mihin mennä ensihätään. Pojat oli olleet kuin luurankoja joita ei naapurit tunteneet. Siskoni Sandra kirjoitti että huhut kertovat että Hemmi (miehensä) olisi Tampereella ammuttu.

Haavistolta oli myös pieni kirje jossa vain muutama sana

”Sain juuri tuomioni, kirjoitan tämän seinää vasten. Alma kirjoita minulle jos vielä elät

kiireessä Osku”

Paljon sisälsi tämä kirje, veljeni joiden kohtalosta olin niin sanomattoman huolissani elävät, – ovat kotona, ja hän elää, saanut tuomionsa. Minussa jokin raukesi heitin petilleni ja itkin itkin kuin lapsi. Liisi tuli luokseni ihmeissään hän sanoi ”Alma sinä et saa itkeä tämä tekee meidät kaikki levottomaksi, kuule tule opettamaan minua tanssimaan sanoithan että valssia jo osaan” (Hyräillen säveltä olimme tanssineet lavitsojen välissä.)

Ei minulla nyt ollut halua tanssia, vaan Liisipä ei hellittänyt, hän alkoi ottaa askeleita omalla tavallaan ”Minä se olen orpo tyttö laulu Jannen flikka vaan.” Pyrskähdimme nauramaan ”Sainpas sinut iloiseksi” Liisi innostui. Tämänlainen aina iloinen oli meidän kuopuksemme.

Lehdessä oli pieni ilmoitus ”Tänä jaetaan vankeille lähetetyt paketit” niissä oli annoksen luku määrätynä. Toisen saivat paketin vaan suurin osa jai ilman, joiden omaisilla ei ollut mahdollisuuksia pakettiin, osuessa kaukana ei yhtenä päivänä siihen ehdytty, jakelu alkoi jo loppua. Wiimeisenä kuulin hudettavan nimeni, ovi avattiin ja sisälle laskettiin kori täynnä ruokaa, leipää juustoa ja oikeaa kahviakin y m. ”Kanslia on jo suljettu vaan toin korin tarkastamatta ettei ruoka paheni” puheli vartia.

Lukiessaan lehti ilmoituksen oli isäni lähtenyt hevosella pakettia tuomaan, ostaen hallista yli hintaan lisää ruokaa, hevonen oli ollut lujasta ajosta vahdossa, poliisin piti pidättää isäni vaan isääni huusi ”antakaa minun mennä fliikkaani katsomaan, poliisi viittasi menemään luullen kai jotain vakavaa olevan kysymyksessä. Isäni joka aina oli hyvä hevoselle oli tällä kertaa armoton fliikkansa tähden. Waan meille tuli murjuun riemua laskettiin riittäisikö vielä huomenna lisä annos jos nyt syötäisiin hyvin, pakki tulelle, sekin salaa, vaan illalla juotiin oikeat kahvit.

Anni oli jostain löytänyt pienen punaisen lipun, illalla viimeisenä käveli usein eräs vanki alhaalla piikki lanka aitauksessa edestakaisin, nimitimme hänet Isäksi, ja teimme kunniaa kun vartiaa ei näkynyt. Tällä kertaa heilutimme akkunasta punaista lippua, nyt teki Isä kunniaa, Wartia oli lippumme huomannut, hän tuli ärjyen ”Kuka lippua heilutti ja missä lippu on” murjussa, ja meissä tehtiin perusteellinen tarkastus, vaan lippua ei löytynyt. Kiukusta puhkuen poistui vartia. nyt alkoi akkunain maalaus ettei vankit näkisi ulos.

Useimmille vartioille annoimme lisä nimen, oli Repettonokka Kilju, P Pekka ym. Tämä Kilju äänestä ja huutamisestaan huolimatta ei ollut ilkeä hän se antoi jauhopussimmeakin pitää.

Naiset oli jo kaikki käyneet tuomiolla, osan päästesä ehdonalaisena kotiin. Tuomion saaneiden joukko lisääntyi ja nyt meidät siirrettiin Hämeenlinnaan. Matkalla lauloimme monta laulua, syntyi myös keskustelu kenen kanssa joudumme samaan selliin olihan huhuja että kaksi yhteen järjestetään, kuka onneton joutuu Kiikkaan Mantan (Laine) kanssa, hän oli sellainen sulkeutunut likainen nainen. Kun juna illalla saapui Hlinnan asemalle oli jo pimeä vartiain saattamana meidät marssitettiin linnan pihalle, vartiat lähtivät yksi sotilaista nosteli jalkojaan ja paukutteli hyvästiksi meille. Tyhmä on Suomen sotilas päätelimme.

Jouduin Laineen Mantan kanssa samaan sellin, sänkyjä oli vain yksi. Otin toisen huovan ja menin lattialle nukkumaan Mantalle jäi sänky koska hän oli vanhempi. Olimme äärimmäisen väsyneitä, uni ei silti tullut.

Aamulla pääsimme kylpyyn ja meille annettiin vankin puku. Mantakin muuttui siistimmäksi. Hän oli hyvä ihminen, se ettei hän tiennyt mitään poikansa kohtalosta, teki hänestä katkeran. Hän kertoi pojastaan jonka oli yksin kasvattanut mieheksi ja pelkäsi nyt menettäneensä. Toivoin että kaikki heillä vielä olisi hyvin. Eräänä päivänä tultiin kysymään, osaammeko tehdä tallukoita. Manta osasi ja niin siirrettiin hän tallukan tekiän selliin. Eromme tuntui vähän haikealta, olimmehan hyvin ymmärtäneet toisiamme.

Vaan riemuni oli rajaton kun sellin ovi aukaistiin ja Anni tuli sisälle vartia seisoi hämmästyneenä ovella katsellen iloamme. Anni oli pyytännyt päästä kanssani samaan selliin kun että vaihtoja selli oloissa tehtiin. Wartia antoi myöden ja toi hänet luokseni. meistä tuli vaatteiden paikkaaja ja parsia. Elimme kuin muissa maailmoissa emme edes

huomanneet ainasta pientä nälkäämmekään. Menimme samalle petille nukkumaan, iltasin kun kaikki oli hiljaista sanoin meneväni kaupunkille, kävelin sukillani sellissä hiljalleen, sitten otin tuolin sen päälle pikku tuolin ja vielä laskotettu huopa niin ylettysin katsoa akkunasta ulos näin puiston puut, harmaan mökin jossain kaukaa ja joskus kulki ihmisiä tiellä puiston takana, kerroin näistä Annille ja loihdimme satuja harmaasta mökistä ja sen asukkaista.

Wartia tuli hakemaan meitä viemään vintiltä pyykkiä, rantaan pesutupaan pestäväksi. Katsoin ulos vintin akkunasta "Miten maailma voi olla noin kaunis" huudahdin en voinut lähteä pois akkunan luota, ilman että minua kutsuttiin lähtemään. "Se näköala on saanut Suomen ensimmäisen palkinnon selitti vartia. Weimme pyykit rantaan, kun tulimme takaisin näin kedolla kissankelloja otin kiireessä niitä kaksi, lähellä ei ollut muuta, vein ne sisälle laitoimme juoma veteen ja hoidimme ja ihailimme niitä (siitä asti on joka kesä ollut kissankellot pöydälläni maljakossa)

Meidät vietiin myös vankilan kirkkoon se oli tavallaan uusi nähtävyys vartiat istuivat pöntöissään oli niin paljon katsottavaa että papin puhe jäi melkein kuulematta, takaisin tullessa yritin tavoittaa Liisin puhuakseni hänen kanssaan sain siitä muistutuksen välimatkat piti olla selvät.

Seuraavana pyhänä puhui pappi konkilla, sellien ovet oli kiinni joten emme pappia nähneet kuulimme vain hänen voimakkaat tuomiosanansa punikkeille. Meitä tämä saarna suututti niin että kaksi hiirtä jotka olimme suurella vailla kesyttäneet syömään kenkän päältä muruja saivat nopean lähdön nurkaan. Oven avautuessa kävelylle näimme vain papin pitkät sääret kun hän meni yläkertaan saarnaamaan.

Kävely selli oli kolmion muotoinen aitaus josta näki vain taivaan. Kauan saimme kesyttää hiiriä saadessamme heidät taas ystäviksi.

Kerran tuli vartia kysymään tulisimmeko puhdistamaan rangaistussellin lokeron jonne vanki oli kaatanut yö astiansa saimme puolikkaan leipää palkaksi, leipä miellytti, niin menimme vartian kanssa alakertaan, vartia avasi oven, missä rauta aidan takana pimeässä kalpea nainen meihin tuijottaen kysyi mitä kello on, vastasin hänelle, vaan samassa alkoi päätäni huimata, kaikki suhisi ympärilläni, vartia vei minut selliin takaisin, laskin sänkyn alas ja käski lepäämään. "Oliko hän punikki kysyin" Eihän punaiset noin tyhmiä ole" sanoi vartia. Ihminen hänkin vastasin, Anni tuli leivän kanssa, työn tehtyään. Wartia toi minullekin leipää olinhan ainakin yrittänyt. vaan tämä "karhun koppi" jää muistiini.

Wiikot vierähti, puhuttiin jo että 6 vuoden tuomitut armahdetaan. Emme tiedäneet koskiko tämä armahdus meitä joiden tuomio oli ylioikeudessa alentunut. Olimme epävarmoja kunnes marraskuun 5 päivä iltapäivällä vartia haki meidät kantamaan vaatepusseja vintiltä

konkille, niiden jotka aamulla pääsevät lähtemään, hänellä oli nimet joten hän erotteli säkit. Anni ja minä kannoimme alas. Hämmästyin kun huomasi oman nimeni pussin päältä ja vielä Annin nimi. tämä oli meille yllätys. Oliko tullut erehdys?

Sellistämme tehtiin ns päivystys selli ja me siirrettiin erikseen. jouduin yläkertaan yksin selliin vaan olihan tämä viimeinen yö täällä. Illalla kanslia neiti kuulutti konkilta nimet jotka aamujunalla lähtevät hän käski jo illalla pukeutua omiin vaatteisiinsa, mainittiin myös minun nimeni joten oli varma vapautumisestani.

Soitimme ensimmäisen kerran kelloa vaan tämä ilkeäksi tunnettu nainen ei tullut avaamaan soitin toisen kerran oikein voimakkaasti, viimein vartia tuli kiukkuisena kysyi, mitä oikein tahdon kun sellaista meteliä pidän. ”Tahdon aamulla jättää koko talon ja nyt omat vaatteeni.” Wartia oli vähän hämmästynyt, selitin että vaatteeni on jo konkilla, hän meni vielä kansliasta tiedustelemaan. Odotellessani kirjoitin oven taakse seinään. ”Onnea onnea viljalti vaan ja toiveita täytehen rinta. Syvin onni on elämän uskallus vaikka taistelut on sen hinta. Tämä oli rohkaisu jälkeen jääneille, Ihmisluonteista kirjoitin laina kirjan päällis paperille. Kynän pätkän minkä olin hiuksissani säilyttänyt jätin hyllyn nurkkaan. Wartia tuli vähän hätääntyneenä kysyi löydätkö nopeasti vaatteeni, ”löydän ne on erikseen” sain omat vaatteet ylleni ja pääsin yhteisselliin missä Anni ja muita jo oli. Sellissä oli myös nuori äiti lapsensa kanssa, jonka hän oli synnyttänyt linnassa. Sulhanen oli ammuttu hänen nähdessään. Sormus kiilsi tytön sormessa todistaen heidän olleen kihloissa. tämä nuori äiti kertoi meille surullisen tarinansa. vuorotellen pidimme lasta sylissämme, kukaan ei yrittänytkään nukkua.

Aamulla meidät vietiin asemalle ja junaan, evääksi saimme leipää ja muutaman silakan, junassa oli vapautettuja nälästä horuvia, he pyysivät ruokaa annoimme eväämme näille nälkäisille miehille. Myötämielisiä matkustajat meihin vankeihin olivat.

Anni tuli meille kotiini hänellä ei ollut mihin mennä asun toveri oli pantannut hänen vaatteensa ja tavaransa veli oli saanut lunastettua koneensa ja kävely puvun takaisin.

Kotonani joka oli aikoinaan uudelleen rakennettu oli nyt enemmän tilaa, ja ruuastakin oli siunaus kuten äiti sanoi, kun lammas teurastetaan syötäväksi, syntyy toiselle kaksoset joten lukumäärä on sama, kun tarkastajat tulee.

Paljon oli kotoväellä ja meillä kerrottavaa ajan tapahtumista. Kerroimme että meidän nais vartiamme oli hyvä punaisille niin että oli vähällä menettää virkansa. Waan olipa niitä ilkeitäkin vartioita, yläkerrassakin. Kertoivat että A. oli käynyt vankileireillä hakemassa tunnettuja ammuttavaksi, johtajat ei luovuttaneet. Lahden vankileirillä hän oli saanut kolme 19–21 vuotiasta Lietolaista poikaa ammuttavakseen N. L. joka oli kihloissa M:n kanssa oli pyytännyt armoa tulevan lapsensa tähden, näin oli A. kerskunut. Waan eipä ollut hänellekään menestystä. Koti tuli myytäväksi. Koti tuli myytäväksi lasten vaatiessa äidin

kuoltua osuutensa, kaksi tyttöä ja poika lähtivät Ameriikkaan häviten isänsä urotöitä. A. meni turkuun kauppiaskadulle rakennus töihin, näki N:n isä hänet siellä, meni työmiesten luokse kysyen. "Pidättekö poikani murhaajaa täällä töissä" miehet kokoontuivat keskustelemaan. A. laitettiin "kottikärryille", tuotiin alas telineillä, kutsuttiin mestari, kysyttiin kutka lähtee työmaalta miehet vaiko tämä. A:n oli lähdettävä, näin hän harhaili työmaalle ja kun hän tuli Lietoon uutta vaimoaan katsomaan, sai hän paikkakunnan pojilta selkäänsä. Halikon mielisairaalaan päättyi hänen tiensä.

Muutaman viikon meillä oltuaan sai Anni työmaan ja asunnon, laitoimme hänelle leipää ja perunia joista vielä oli kova pula, ystävyystemme jatkui hänen kuolemaansa saakka, monta monta vuotta.

Tiedonantaja oli jo alkanut ilmestyä iltasin kun askareet oli tehty alkoi äiti kehräämisen, minun tehdessä hahtuvia, kun sain niitä enemmän kartattua antoi Äiti lehden, käskien lukea kovin. Marttin (vanhimman siskon poika) keittäessä kahvia, kirjoituksia lukiessa tuli väliin pieni suuntataistelu, silloin lähti Martti isäänsä Mäkilän Kallea hakemaan, kirjoitus luettiin uudelleen ja keskusteltiin kunnes luulimme ymmärtävämme oikein. Nämä oli sellaisia kotoisia iltoja.

Wankilassa olevien omaisilta sain osoitteita, aloin kirjoittaa heille ja lähettää pakettia sen minkä kykenin, joskus se oli vaikeata piti melkein kerjätä. Muistan, Kujanpään perheellä oli vaikeuksia, lupasin lähettää paketin isälleen, muut aineet oli jo annettu liha annos puuttui, kotona ei ollut ja mistään ei saanut.

"Menen Heikkilästä hakemaan" sanoin. Turha vaiva arvelivat kotona. Tiesin heillä varmasti olevan siksi otin rahaa ja lähdin, selitin asian ja vetosin "Olette monta taksvärkki päivää tehneet", "emäntä kielsi, vaan Jussi meni ja toi hyvän palan lihaa, ei ottanut edes maksua lihasta sanoi vain "Hän oli reilu työkaveri" lähetin paketin ja kiitos kirjeessä oli rakas, mikä toisia huvitti. Näitä rakkaus kirjeitä tuli, sillä wankilassa "Ihminen niin herkkä on herkkä on." Luin kirjeet omaisille vaan mitä siitä jokainen ymmärsi. elihän meissä sama yhteinen rakkaus ja sama sammumaton viha.

Hakemusten kautta saatiin vihdoinkin työväen talot takaisin omistajilleen. Poliisi Tuominen tuli Ty talon avaimien kanssa, tarjoten niitä minulle, koska olin ollut ennen siivoojana. "En ota avaimia yksin vastaan kutsun johtokunnan elossa olevat jäsenet niin tuokaa silloin avaimet niin tehdään myös talossa tarkkailu." Tämä tuntui poliisia harmittavan. Vaan ei auttanut hän lupasi tulla määrättyinä iltana talolle.

Wäkeä oli pihalla aika paljon, kun poliisi aukaisi oven lauloimme Työväen marssin. Salminen lausui ilonsa että taas saamme alkaa toimimaan oman katon alla. Kokous huoneessa lauloimme Walan, jokaisen silmät oli täynnä kyyneleitä, vanhempien toverien nyyhkyttäessä äänen. Kun olimme aloittaneet kolmannen laulun tuli poliisi eteeni tiuskaten

”Lakatkaa heti laulamasta teidän lauluanne vaikuttaa enemmän kuin puhe” Laulu lopetettiin ja nyt alkoi tarkastus mitä oli talosta hävinnyt.

Olin pakomatalla lähtiessä hävittänyt kaikki paperi niin tarkkaan etteivät mitään koti etsinnöissä olleet löytäneet kotiani penkottaessa. Waan olipa jäänyt luettelo talolle jääneistä tavaroista. Kun Kalle alkoi luettelon mukaan kysellä tavaroista hermostua poliisi ja alkoi väittäen ettei sellaisia ollutkaan talolla. Poissa oli parhaat lamput pöydät liput esirippu ja kirjat paljon muuta, vaan kun päiväys ja todistajat oli luettelon alla, oli asia myönnettävä todeksi. Waan jäipä seinät.

71 toveria oli pitäjästämme joko teloitettu tai kuollut nälkään, osan ollessa vielä vankileirillä, joten ensin tuntui niin vieraalta ja vaikealta aloittaa toiminta. Waan perheistä joista oli isä tai poika menetetty tuli uusi tulokas tilalle. Perustettiin Nuoriso-osasto joka kokoontui kerran viikossa, osastossa ilmestyi myös käsin kirjoitettu lehti Wiesti niminen. Tähän lehteen oli jokaisella osaston jäsenellä oikeus kirjoittaa. kuuluin lehden toimikuntaan ja kirjoitin osaltani kertomuksia lehteen nimikerkillä Paaria Kaisa. Perustettiin myös ”Järjestönuoret, lapsia liitty tähän toimikuntaan yhteensä 32 tyttöä ja poikaa, tehtiin rekiretki Paatisten TY talolle missä lapset näytteli näytelmän ”Kun naiset pelkäävät!” Järjestö nuorten iltamissa oli aina paljon yleisöä, ohjelmissa oli runon lausuntoa, kilpailuja, kansantanssita soittajana oli Hilden, hän oli hyvä uhratuva soittaja. Teimme retkiä Turkuun Punaisten haudalle. Museoon ym,

Tutustuin kursseilla ollessani toveri Siivoseen hän auttoi minua ohjelmaa valitessa ja tekivätpä turkulaiset järjestönuoret retkenkin Sikilän TY talolle Siivosen tatin ohjaamana järjestimme kilpailuja hauskaa oli lapsilla,

Wankilasta vapautui aina välillä joku toveri, tuoden uusia uutisia tullessaan, niinpä tuli tiedoksi että M:n poika oli ollut ampumassa naisia Lahdessa, hän oli itsekkin sanonut ”kun L. H:n heitin siitä pitkästä tukasta hautaan teki vähän pahaa” L. oli hänelle tuttu kaunis tyttö!! Kävi ehkä tunnolle jota koitti lohduttaa, tulemalla Ty talolle iltamiin lupautuen soittaa ilmaiseksi koko illan. Kun menin saliin soi kaunis valssi, hämmästyin kun pojat ei hakeneet ketään tanssimaan. tahti muuttui polkaksi ja taas valssiksi, vaan lattia pysyi tyhjänä, kysyin miksi noin hyvä soitto ei kelpaa. Etkö tunne se on M:n poika vastattiin minulle. En tuntenut. Järjestys mies meni käskemään hänen lähtemään pois, niin lähtikin. oma soittaja tuli paikalle.

Sillä väliin olivat pojat ulkona tuoneet turpeita ja sitoneet M:n moottoripyörään. (harvinaista omistaa moottoripyörä silloin) – hautakumpua muistuttavan näköiseksi. ”Wie pois L:n kumpu se kummittelee täällä huusivat pojat kun M. meni pyöränsä tykö, alkaen vaikeasti siirtää pyöränsä sivummalle purkatakseen sen. Nämä olivat ns ”hulikaaneja” eivät he kuuluneet järjestöihin vaan luokkaviha kyti heissäkin, niinpä kun M. taas pyörällään meni S:ään, kokoontui pojat erään suulin taakse tervaneliko mukanaan, kun M. ilta hämärässä

palasi takaisin lensi neliko ja siinä vähän oleva terva suoraan m.pyörään. pyörän rikkoutuessa raahasi M. sen H:n pihalle.

Alkoi kuulustelut nimismies ja poliisit oli liikkeellä. Selvyyttä ei tullut kukaan ei tiennyt mitään, se vain todettiin että S:n suulista oli kadonnut tervanelikko.

Wilkasta oli järjestö toiminta muuallakin sitä todisti se vierailu iltamien paljous talolla ohjelmineen. Toiminta oli vilkasta, innostusta riitti, nyt alkoi myös maanalainen toiminta.

1920 luvulla tuli Urhonen meille. Hän esitti itsensä ja kertoi että hänen vaimonsa Taimi on meidän naapurista kotoisin. Tunsimme Taimin joten Urhonenkin tuli tutuksi.

Tiesin että kommunistinen puolue oli perustettu, vaan sen toiminta muodoista en tiennyt.

Nyt Urhonen kysyi tulisinko mukaan toimintaan hän selitti sen vaarat niin että piti ymmärtää mihin antautua. Lupasin yrittää.

Hän lähetti miehen tuomaan maanalaista kirjallisuutta, jotka sitten Mäkilässä paketoimme. Ilta yöllä kävin paketit jakamassa meikäläismielisten oveen, puuvajaan tai muuhun sopivaan paikkaan. Tansseissa oli povessani lentolehtiä, jos oli reilun näköinen toveri pyysin ulos ja annoin lehden.

Oli myös Auraan vietävä posti kävin ensin junalla, vaan kun asemapäällikkö Stol oli siskoltani kysynyt miksi niin usein käyn Aurassa, täytyi minun mennä jalkaisin. säännöllisesti vein ”postin” vaikka väliin jännittikin. Kun saatiin yhteys Turku Auran välillä, oli minulla jo parempi.

Kerran soitti Urhonen kauppaa pyytäen minua puhelimeen menin, ja hän sanoi että ”leipä on loppu tule heti ensi junalla Turkuun” Otin pari reikäleipää laukkuun ja lähdin, aavistin että jotain oli tekeillä. Menin Urhosen luo, hän kysyi heti, onko sinulla rohkeutta mennä asemalta hakemaan pakettin, Mies tuo sen junalla Helsingistä. hän neuvoi tuntomerkit ja tunnussanan. Paketti olisi saatava ja ohrania vilisee joka paikassa. Lupasin yrittää eihän ohranat minua tunne. Menin Liina tätin tykö läntinenkatu 17. Täti oli pois kotoa, otin hänen leveään esiliinansa eteeni ja hartia saaliin hartioilleni, niin lähdin pikku portista josta pääsi suoraan rata pihalle. Polku oli tuttu olin sitä kulkenut palveliana ollessa, lähellä asemaa tuli vastaan mies johon tuntomerkit sopi menin luokse ja sanoin tunnussanan (jota en enää muista) laitoimme paketin leipien alle. ”Mene, juna lähtee heti” sanoin enempä emme puhuneet. Lähdin rauhallisesti tätin tykö muutin omat vaatteet ylleni ja sitten Urhosen luokse.

Näin heti että hän oli kiukkuinen. ”Niin se nyt kävi, sinua ei näkynyt missään, pojat piti puistossa vaaria, ohrania vilisi joka puolella ja paketin tuoja tietysti palanut (tarkoitti joutunut kiinni.) puhisi hän.

Otin laukustani paketin ojensin Urhoselle, selitin että mies ehti lähteä takaisin. Hän oli niin hämmästynyt kun lehdet sittenkin tuli perille. Täten sain Urhosen täydellisen luottamuksen.

Toiminta jatkui, kaikesta huolimatta tunsin itseni kovin tyhjäksi kaipasin tietoa, aikaa lukea oli niin vähän ja tietoista kirjallisuutta ei paljon saanut. Urhosen aloitteesta perustettiin ns ”sulettu opintokerho”, luettiin ja keskusteltiin, näissä kerho iltain puheenvuoroissa huomasi kuka oli maanalaista lehtiä lukenut.

Piirikokouksessa tutustuin Ottoon (tulevaan mieheeni) Hän oli puhenvuoroni jälkeen kysynyt P. Franssilta. ”Kuka tuo tyttö on, saatuaan tiedon, käski hän F. välityksellä minut kahville keskustelimme sen ajan tapahtumista F oli Otton vankitoveri. Otto pyysi osoitteeni, niin alkoi kirjeenvaihtomme, mikä yhdisti meidät. Pidin paljon siitä joukosta jonka kanssa toimin. Lapset tulivat riemuiten minua vastaan, tuntui vaikealta heidät kaikki jättää Rinnen hevoskyydillä menimme valtuuston kokouksiin, oli saanut vanhempien miesten luottamuksen joten ”meijän flikka” kuten he sanoi oli aina mukana. Wiimeisenä iltana järjestimme vappu ohjelman ja myöhään yöllä menin Mäkilästä hakemaan lehdet mitkä yöllä levitin. Ei Alma petä kyllä varmasti tulee oli siskoni lohduttanut Kallen epäillessä etten enä menisikään levittämään.

Olimme siviiliavioliitossa, koska molemmat olimme irti sanoutuneet kirkosta – Huhtikuun 26 päivänä 1924 toi isä minut hevos kyydillä Laitilaan. Wappu juhlat oli Laitilan TY talolla menimme Otton kanssa missä puhui toveri Daavitson. Hän tuli kanssamme meille, tiedusteli voisimmeko täällä jatkaa myös maanalaista toimintaa. Otto ensin kieltäytyi, ei hän ollut vapaudestaan kuin muutaman vuoden nauttinut, olostaan 1918 leiriltä. Keskustelun tuloksena oli sentään että Davidson lähettää miehen tuomaan lehtiä ja lupauduimme järjestämään toiminnan ja levitystyön. Otto otti yhteyden Rantasen Olaviin Oivaan ja Perttiin niin olikin alku kun ensimmäiset lehdet tulivat. Kunnan valtuustosta tuli Otton mukana kaksi sos dem edustajaa meille levämään Elon ollessa joskus yötäkin, syntyi keskustelu ja väliin kiivas väittelykin, heille annoin myös lehtiä luettavakseen, vuosien aikana tuli Elostä meikäläinen.

Lehtiä tuli jaettavaksi. Waan ohranien vierailu myös alkoi. Olimme illalla saaneet suuren paketin lehtiä. ”Laita leivin uunin” neuvoi toveri, niin teinkin. Kun aamulla menin puutarhasta marjoja noukkimaan ajoi auto pihaamme, kaksi ohranaa tuli, alkaen etsinnät penkoen kaapit laatikot. Hätkähdin aika paljon. Aloin keittää kahvia, sain paketin laitettua hellan alle huomaamatta, levottomuuteni ei loppunut koska piukka paketti ei ottanut palakseen puhuin märjistä puista, toin tuohta vireeksi, niin meni paketti tuhaksi. Uuniin eivät ohranat katsoneet, joten olisi ne säilyneetkin.

Lapualais aikana 1930 luvulla oli elämä synkkää Työväen lehdet lakkautettiin ei ilmestynyt edes Itä ja Länsi joista niin paljon pidin. Työläisten järjestötoiminta oli kielletty, muilutukset ja murhat olivat ajan tapahtumia. Tämä lapualais hulina ulottui myös Laitilaan. Kunnan

valtuuston kokoukseen kokoontui myös nämä hulikaanit uhaten muiluttaa jos ei meikäläiset poistu. Hyviä puhenvuoroja oli toverit pitäneet vaan väkivallan edessä täytyi taipua ja poistua valtuustosta.

Iltaisin soitettiin meille ja kysyttiin "Onko Randen kotona, autot ajoi kotimme ohitse edes takaisin pysähtyen usein portille, näin koiteltiin hermojamme. Pyysin Ottoa että hän lähtisi pois saatavista. "En ole tehnyt mitään pahaa en lähde minnekään." Hän vastasi. Ihailin hänen rohkeuttaan vaikka monta monta yötä meni nukkumatta ollenkaan.

Eräänä päivänä tuli meille oikein viralliset kuulustelijat nimismies Kari poliisin kanssa he käskivät Otton kammariin missä kuulustelu alkoi, menin kiellosta huolimatta kamariin. "Oletteko kommunisti? mm. kysyttiin, "Tietysti olisin jos se saisi toimia Onhan se ihanteitani vastaava" vastasi Otto. Ihanteellinen kommunisti, tuli pöytäkirjaan. Sillä kertaa ei tapahtunut mitään.

Pidätyksiä oli tapahtunut paljon, lehtiä ei tullut. "Linjat katkennut" kuten termi kuului. Niinpä juhannuksen edellä 1933 ajoi pihaamme vaalea avoauto ohranat tuli, kova kotietsintä alkoi. Otton käskettiin pukeutua kuulusteluja varten. Avoin kaikki ovet auki käskin etsiä, kuljin mukana tämän luhun näköisen miehen penkoessa kotiamme "Miksi kuljette perässäni" tiuskasi ohrana "Koska ette ole mikää luotettavan näköinen." vastasin. Toinen oli sil'aikaa ottanut esille meidän parhaat kirjat, repien ja polttaen, laatikko oli täynnä revittyjä kirjoja mitä ei ehtinyt polttaa. Suomen Luokkasota, olimme saaneet lukeaksemme eräältä ameriikkaasta tulleelle toverille. "Kenen tämä on" kysyi ohrana. "En sano, en ketään toivo teidän kuulusteltavaksenne vastasi Otto" Nyrkit ojossa meni ohrana Otton eteen, huutaen "Te näytätte olevan niitä kommunisteja jotka luulette että meillä ollaan vaiti". – Älkää lyökö miestäni, tietäkää ettette häntä hakkaa, siitä te vielä vastaatte." Emme ketään hakkaa se on teidän kommunistien propakantaa" Olette hakanneet mielisairaaksi asti, se voidaan todistaa. Pitäkää puheenne ettette hän lyö, voi osaltani hivenen kunnioittaa jos lupauksenne pidätte. (Ei Otto kuulusteluissa oltu lyöty, vaan provinki ohimoilla oli kyselyt suoritettu. Waan eipä tämä rauhallinen Otto ketään ilmi antanut sen uskoin.)

Jäin poikien kanssa itkien kotiin. Mikko oli 7 vuotias ja Jukka 4 vuoden. Nämä kaksi viikkoa jotka hän oli ohranassa oli kauheimmat. minulle kuin hänellekin. Kun sain vankilasta kirjeen oli jo parempi. Lähes kaksi kuukautta hän oli tutkinto vankina ja sitten 8 kk tuomio.

Tuli niitä suruuni osan ottajia monenlaisia. "Mikä sinun nyt auttaa" näin heidän vahinkon ilonsa valitteluista huolimatta. "Kyllä sen jostakin rahaa täytyy saada kun ei mitään valita, huhuilivat muutamat.

Lehmä lypsi kanat muni, niin tulimme toimeen ilman armo paloja. Olipa niintä reilujakin. Kotini, joka vei Ottolle pakettia, Oskari Otton veli oli kuin turvana, vaikka asuikin Lemussa ja Toverit, nyt tuli ihmiset tuntemaan eri tavalla.

Kävin vankilassa tapaamassa Ottoa ja kirjeenvaihtomme oli aina rohkaiseva. Ja jälleen näkemisen ilo oli voimakas hänen vapautuessaan.

Julkista toimintaa ei ollut harvoin saimme lehtiäkin. Niin jouduttiin talvisodan 1939 kynnykselle, tultiin sanomaan että akkunat on pimitettävä venäläiset on ylittäneet rajan.

Otto Olavi ja muita vanhempia joutui pakkotyöhön, nuoret rintamalle, meille järjestivät kaksi siirtolaisperhettä asumaan. "Kenttä posti" oli vapaa. niin olimme vilkkaassa kirjeenvaihdossa Otton kanssa, pakettia sai myös lähettää. maaliskuussa sota 1940 päättyi. Otto pääsi kotiin ja siirtolaisperheet kotiseudulleen. suurin osa siirtolaisista ei voinutkaan enän palata, kotinsa olivat useat polttanet ettei joutuisi viholliselle.

Rauha tuli hetkeksi vaikka jo uhkauksia kuului että heinäkuussa aletaan uudelleen. Perustettiin S.N.S. Suomi Neuvosto seura, eihän työläiset sodan kannattajia olleet. Paljon liittyi seuraan jäseniä Ottosta tuli seuran puheenjohtaja.

Uutta sotaa alettiin valmistella niin lopetettiin S N S julkinen toiminta, taas alkoi kotietsinnät muistan 1940 oli juuri saanut joulusiivouksen valmiiksi kun sisälle tuli nimismies Kari ja poliisi Tanner. He halusivat tietää ketä seuraan kuului sekä nähdä jäsen kortiston, mitkä lupasi hakea ja löydän, menin kamariin kätkin yli 20 jäsen korttia matto alle, tulin keittiön valitin etten löydä, pyysin tulemaan uudelleen kun Otto tulee kotiin. Oetteko te jäsen siinä seurassa kysyi Tanner "En ole vielä mennyt mutta varmasti menen" vastasin. – se on jo myöhäistä Kari sanoi. Kun nauroin, hermostui Kari pudottaen sähkölamppunsa lattialle. Emäntä täällä taitaa koko tekiä ollakin Tanner sanoi "Puhaltaa tuulta hiilin" vastasin. He tulivat toisen kerran saivat Ottolta jäsen kortin, omani ja toisten jäsen kortit oli siirretty parempaan korjuun.

Menin tammikuussa 1941 Aunen ja Lauri tykö Hinnerjoelle siellä oli erääseen torppaan järjestetty SN seuran kokous jonne piti puhujaksi tulla Kaisu M Ryyberg. Emännän keittäessä kahvia tuli sisälle 8 suojeluskunta pukuun puettua miestä, yhden kysyessä "Onko täällä SN seuran kokous, tai mitä täällä toimitaan. Emäntäpä ei häkeltynyt vaan vastasi, "nyt vietetään minun merkkipäivääni nämä kaikki kutsuttu meille nämä on kaikki kutsuttu meille." Joku päällikkö tuli luoksen kysyi Olenko puhuja? Puhujaksi en kykene vaan keskusteluun olen valmis niin alkoi kiivas keskustelu sodasta ja rauhasta. Seuraavana iltana oli kokous eräässä mökissä missä Arvi Aaltonen selosti tilannetta.

Jo kesällä alkoi tulla saksalaisia sotilaita ja aseita suomeen, tämä hämmästytti rauhaa rakastavia ihmisiä, olihan hyökkäämättömyys sopimus suomen ja Neuvostoliiton välillä. Suomen sota väki kutsuttiin armeijaan. Heinäntekoon pääsette kotiin, 2-3 viikon kuluttua

on ryssä voitettu niin sitä kerskuttiin. Propagantan avulla tehtiin kansa yksimieliseksi. Toisin ajattelevat vietiin vankileirille osan piiloutuessa metsiin tai muualle piiloon. Sormuksia oli jo kansalta kerätty yli 283 000 ”ilma voimille”. Pakon edessä oli kansa yksimielistä ja uhrasi. Ei ilmestynyt yhtään työväen lehteä. Totuus ei tullut julki.

Eräänä aamuna tuli poliisi Autela hakemaan Otton kuulusteltavaksi, laitoin Otton jalkaan sukkia putosi kyyneleitä käsilleni, häkellyin sanoin Autelalle – ”niin ette tiedä tästä” – Suu kiinni! hän vastasi, nousin, silmäilin kauan puhumatta mitään, huomasin että herrakin hermostui jotain yritti sopertaa hiljalleen.

Kauan kesti ennen kuin saimme Ottosta mitään tietää. Tämä oli tuskallista levottomuutta meille. Viimein sain Raumalta kirjeen eräältä rouvalta joka oli köyliön leirillä ollut miestään tapaamaassa, oli Otto saanut hänelle annettua pienen lapun jossa ”Olen täällä K. vankileirillä, kirjoitan heti luvan saatua. Tunsin käsialan, Ottolta se oli, ja paljon toi tämä lappu toivoa kotiimme ja Rouva kirjoitti havainnoistaan siellä.

Saimme Otolta kirjeen, hän kirjoitti että sinne pääsee vankeja tapaamaa ja että Metsäranta on myös siellä, että tiedottaisin heille. Niin päätimme että Leena ja Mikko menee vieden myös ruoka annokset mitkä kuukaudessa myönnetään annettavaksi. Kirjoitimme toisillemme pitkiä kirjeitä. Kirjeissäni kerroin kalastuksesta, kuinka monta kalaa pojat saivat, milloin mistäkin järvestä. Tämän Otto ymmärsi mistäpäin ja montako toveria oli taas pidätetty. Kerroin myös mehiläisten parveilusta tämänkin Otto ymmärsi, miten toverit liikehtivät. Olimme nämä suunnitelleet hänen ennen vankina ollessaan.

Paljon hän sai kirjeestäni selvää. Sensuurin mitään ymmärtämättä. Mikko teki monta vaikeaa matkaa Köyliöön, vaikein ehkä oli talvella. Aamulla oli tullut lunta joten keli oli raskas, kun hän lähti pakettineen. Päivällä pakkaneen kiristyi, takaisin tullessa oli hän väsyneenä levännyt hankelle erään miehen vaatiessa hänen nousemaan ylös ja lähtemään liikkeelle.

Olin juuri lypsänyt, kun Jukka tuli sanomaan ”Mikko tuli kotiin eikä tiedä mitään katsoo vain.” Menin sisälle aloin riisua hänen vaatteitaan, paita oli hiestä jäätynyt. Laitoin lämpimät alusvaatteet ja annoin kuumaa mehua laitoin hänet levolle hänen itsensä juuri mitään tajuamatta. kysymyksiini hän ei vastannut. Hieroin hiljaa hänen ihoaan, noin tunnin kuluttua kysyin, miten Isä jaksaa? ”Se meni jo ohi” hän vastasi. Pitkän ajan istuin hänen sänkynsä luona. Viimein aukaisin Mikko silmänsä huudahtaen ”Äiti olenkos mä kotona” Aamulla hän kertoi matkansa vaiheet. Walittamatta hän matkat teki vaikka olikin niin nuori.

Lauri jäi meille sotilaskarkurina Otto ehtiessä tehdä hänelle piilopaikan ennen pidättämistään. Laurilla oli vaikeaa meillä kun kävi niin paljon ihmisiä ei koskaan voinut olla vapaa. Hän oli tietoinen luotti tulevaisuuteen joten vaikeudetkin oli helpompi kestää. Aune vartoi vauvaa, se Lauria huolestutti hän kaipasi kotiin. Wähän naamioituina Jukka pyörän

takana lähtivät he Hinnerjoelle. Jukkan tiedustella ensin onko tie vapaa kotiin, vaikeuksiakin oli matkalla vaan perille päästiin Lauri jäi pikku Leenaa hoitamaan piilopaikastaan Waan vaikeudet oli heidänkin kestettävä. Metsäkaartilaisia kävi illalla ja meillä tiedustelemassa uutisia. nyt oli jo hyvä kiinnostua uutisista, koska rintama eteni jo tännepäin. Heitä kiinnosti tupakka ja voi leivät joita koitin heille järjestää, vaan riemulla otettiin vastaan hyvät uutiset, niin sitten viimeinkin oli pakko solmia rauha.

Kiitos Puna armeian joka toi meille vapauden.

Syyskuun 19 päivänä 1944 solmittiin Wälirauha Moskovassa 23 päivä ensimmäinen vankiryhmä vapautui Köylion vankit oli lähteneet kansain välistä laulaen.

Tuli esitys että puolue alkaisi toimia julkisesti, perustettaisiin Laitilaan oma SKP osasto. niinpä sitten Joulukuun 10 päivänä 1944 illalla oli Randenilla osaston perustava kokous. Kokouksessa oli läsnä Wihtori Metsäranta Pertti Rantanen Olavi Rantanen Olli Tiihonen Wiljan Pihlaja Elli Pihlaja Otto Randen Toini Jokila Alma Randen.

Puheenjohtajaksi valittiin Olavi Rantanen sihteeri Alma Randen.

Luettiin Suomen Kommunistisen puolueen osastolle ehdottamat säännöt jotka sellaisenaan hyväksyttiin ja päätettiin perustaa Suomen Kommunistisen puolueen Laitilan osasto jonka kotipaikkana oli Laitila.

Laitilassa 1.1.1963

hiljainen ilta Randenilla.